

**BOSHLANG'ICH EFL SINFLARIDA O'QITUVCHILARI UCHUN MULTIMEDIA ASOSIDA
TALAFFUZ, TINGLAB TUSHUNISH VA GAPIRISHNI TASHKIL ETISHNING METODIK
YO'RIQNOMASI**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19536756>

O'zMPU tayanch dotaranti

Yoqubjanova Mohlaroyim Abdumalik qizi

O'zbek tilida annotatsiya. *Ushbu tezis boshlang'ich EFL sinflarida multimedia vositalari asosida talaffuz, tinglab tushunish va gapirish ko'nikmalarini integrativ tashkil etish metodikasini asoslaydi. Maqsad o'qituvchi uchun bosqichma-bosqich yo'riqnoma modelini ishlab chiqish va sinf amaliyotiga mos baholash mezonlarini taklif etishdir. Metodlar sifatida nazariy tahlil, didaktik modellashtirish va sinf jarayoniga moslashtirilgan diagnostik yondashuv uyg'unlashtiriladi. Ilmiy yangilik multimedia kontentini mikroko'nikmalar bo'yicha segmentlash, minimal juftliklar va ritm-intonatsiya mashqlarini audio-vizual tayanchlar bilan uyg'unlashtirish hamda boshlang'ich darajada og'zaki ishlab chiqarishni scaffolding orqali bosqichma-bosqich kuchaytirish tamoyillarini tizimlashtirishdan iborat.*

Rus tilida annotatsiya. *В тезисе обосновывается методика интегративной организации произношения, аудирования и говорения в начальных классах EFL на основе мультимедиа. Цель состоит в разработке пошаговой методической инструкции для учителя и предложении критериев оценивания, применимых в реальном уроке. Используются теоретический анализ, дидактическое моделирование и диагностический подход, адаптированный к классной практике. Научная новизна заключается в сегментации мультимедийного контента по микроумениям, согласовании упражнений на минимальные пары и ритмо-интонационные модели с аудиовизуальными опорами, а также в систематизации принципов постепенного усиления устной продукции через scaffolding на начальном уровне.*

Ingliz tilida annotatsiya. *This thesis substantiates a multimedia-based methodology for integrating pronunciation, listening comprehension, and speaking in primary EFL classrooms. The aim is to design a step-by-step teacher-oriented guideline model and propose classroom-feasible assessment criteria. The study combines theoretical analysis, didactic modeling, and a diagnostic approach aligned with everyday lesson practice. Scientific novelty lies in segmenting multimedia input by micro-skills, aligning minimal-pair and rhythm-intonation practice with audiovisual scaffolds, and systematizing principles for gradually strengthening oral production through structured scaffolding at the beginner level.*

Kalit soʻzlar (oʻzbek): *multimedia; talaffuz; tinglab tushunish; gapirish; fonetik koʻnikmalar; audiovizual material; bosqichma-bosqich qoʻllab-quvvatlash.*

Ключевые слова (rus): *мультимедиа; произношение; аудирование; говорение; фонетические навыки; аудиовизуальный материал; поэтапная поддержка.*

Keywords (ingliz): *multimedia learning; pronunciation; listening comprehension; speaking skills; phonological awareness; audiovisual input; instructional scaffolding.*

Tezisning asosiy matni. Boshlangʻich sinflarda ingliz tilini chet tili sifatida oʻqitish sharoitida talaffuz, tinglab tushunish va gapirish koʻnikmalarini bir-biridan ajratib, alohida-alohida mashq qildirish koʻpincha kutilgan natijani bermaydi, chunki real kommunikatsiyada ushbu koʻnikmalar yagona nutqiy faoliyat zanjiri sifatida ishlaydi: oʻquvchi eshitadi, farqlaydi, qayta ishlaydi, fonologik shaklni idrok etadi va shundan soʻng ogʻzaki ishlab chiqarishga kirishadi. Boshlangʻich bosqichning psixolingvistik xususiyatlari, xususan, diqqatning tez chalgʻishi, ishchi xotira hajmining cheklanganligi va imitativ mexanizmlarning kuchliligi multimedia asosidagi taʼlimni metodik jihatdan dolzarb qiladi. Biroq multimedia vositalarini qoʻllashning oʻzi avtomatik ravishda sifatli natijani kafolatlamaydi: oʻqituvchi kontentni didaktik maqsadga boʻysundirmasa, audio va video oʻquvchini ortiqcha kognitiv yuklama ostida qoldirishi, natijada tinglab tushunish ham, talaffuz ham barqaror rivojlanmasligi mumkin. Shuning uchun mazkur tezisning markaziy gʻoyasi multimedia asosida talaffuz, tinglab tushunish va gapirishni integrativ tashkil etishning metodik yoʻriqnomasi, yaʼni oʻqituvchi har bir darsda qaysi bosqichda qanday material, qanday koʻrsatma va qanday baholash mezonidan foydalanishini oldindan rejalashtirishga imkon beradigan modelni ilmiy asoslashdan iborat.

Metodik yoʻriqnoma modeli uchta oʻzaro bogʻliq qismga tayangan holda talqin etiladi: kirish (input)ni boshqarish, qayta ishlash (processing)ni yoʻnaltirish va ogʻzaki chiqish (output)ni bosqichma-bosqich mustahkamlash. Kirish bosqichida multimedia kontentining sifati va mosligi hal qiluvchi omil boʻlib, boshlangʻich daraja uchun audio-vizual materiallar tezlik, leksik hajm, sintaktik soddalik va fonetik aniqlik boʻyicha moslashtirilishi talab etiladi. Xalqaro metodik adabiyotlarda tinglab tushunishda darajaga mos kirish va tushunishni tekshirishning qatʼiy farqlanishi asosiy prinsip sifatida koʻrsatiladi: oʻquvchi avvalo maʼnoga kirish imkonini olishi, soʻngra fonetik va intonatsion detallarni sezishga yoʻnaltirilishi lozim [1]. Shu nuqtai nazardan, oʻqituvchi videoni yoki audioni “tinglatish” bilan cheklanmay, segmentlash, pauzalash, qayta tinglatish va vizual tayanchlar bilan mustahkamlash kabi boshqaruv usullarini qoʻllaydi. Segmentlash deganda 20–40 soniyali mantiqiy boʻlaklarga ajratish, har bir boʻlak uchun aniq mikro-vazifa belgilash tushuniladi: masalan, birinchi eshittirishda umumiy maʼno (kim, qayerda, nima boʻldi) aniqlansa, ikkinchisida maqsadli tovush yoki intonatsiya modeli ajratib olinadi, uchinchisida esa oʻquvchi tayanch iborani takrorlab, ogʻzaki ishlab chiqarishga tayyorlanadi. Bu yondashuv kognitiv yuklama nazariyasi bilan hamohang boʻlib, multimodal axborotning ortiqcha elementlarini

kamaytirish va germane yuklamani, ya'ni o'rganishga xizmat qiladigan aqliy sa'y-harakatni kuchaytirishga xizmat qiladi [2].

Talaffuzni o'qitishda multimedia vositalari, ayniqsa, artikulyatsion ko'rsatmalar, vizualizatsiya va akustik namuna sifatini birlashtirishi bilan afzaldir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishda ko'pincha asosiy to'siq eshitish farqlashi (discrimination) va artikulyatsion harakatning mos kelmasligidir; demak, metodik yo'riqnoma minimal juftliklar, fonematik eshitish, urg'u va ritmni idrok etishga qaratilgan mashqlarni video va audio tayanchlar bilan bog'lashni talab qiladi. O'qituvchi uchun amaliy yechim sifatida "model–taqlid–farqlash–avtomatlashtirish" ketma-ketligi taklif etiladi: avval o'qituvchi yoki autentik audio model beradi; so'ng o'quvchi xor bo'lib va yakka tartibda takrorlaydi; keyin eshitib farqlash mashqlari orqali xatolikning manbai aniqlanadi; nihoyat, qisqa kommunikativ vazifalarda talaffuz elementi avtomatlashtiriladi. Ushbu ketma-ketlikni multimedia bilan boyitish, masalan, lab va til holatini ko'rsatuvchi qisqa animatsiya, sekinlashtirilgan audio, spektrogramma kabi soddalashtirilgan vizual belgilarni boshlang'ich darajaga mos shaklda kiritish orqali kuchaytiriladi. Bunda o'qituvchi vizual vosita "maqsad" emas, "tayanch" ekanini unutmazligi zarur: vizualizatsiya o'quvchi diqqatini aynan maqsadli fonetik belgiga qaratishi, ortiqcha bezaklar esa cheklanishi lozim [2].

Tinglab tushunishni tashkil etishda multimedia kontentining turini didaktik vazifaga mos tanlash metodik yo'riqnomaning ikkinchi ustunidir. Boshlang'ich sinflar uchun dialogli qisqa videolar, bolalar uchun mos hikoyachilik (storytelling), sinf ichki muloqoti (classroom language) va qo'shiq hamda chantslar ritm-intonatsion sezgirlikni oshirishda yuqori samaradorlik ko'rsatadi. Shu bilan birga, o'qituvchi tinglab tushunish vazifalarini "tekshiruv" formatida emas, "o'rgatuvchi" formatida qurishi kerak: masalan, to'g'ri javobni topishdan oldin kontekst yaratish, asosiy so'zlarni oldindan faol holga keltirish, rasm yoki kadrlar bo'yicha taxmin qilish, birinchi eshittirishda umumiy tushunish, keyingisida detallarni ajratish kabi bosqichlar tinglash jarayonini o'rganuvchi uchun boshqariladigan faoliyatga aylantiradi [1]. Mazkur tezisdagi tinglab tushunishning multimedia asosidagi "uch pog'onali" modeli asoslanadi: pre-listening bosqichida vizual kontekst va muhim leksik birliklar faollashtiriladi; while-listening bosqichida segmentlangan audio/video bo'yicha mikro-topshiriqlar bajariladi; post-listening bosqichida eshitilgan material gapirishga ko'priklar vazifasini bajaradigan qayta ishlash faoliyatiga ulanadi. Ushbu ko'priklar mexanizmi integratsiyaning asosiy nuqtasidir: tinglash "yakun" bo'lib qolmaydi, balki talaffuz va gapirishni tayyorlaydi.

Gapirish ko'nikmasini multimedia asosida rivojlantirishda boshlang'ich darajada eng muhim masala o'quvchiga "aytadigan narsasi" va "aytish uchun shakli"ni bir vaqtda berishdir. Shuning uchun yo'riqnomada scaffolding, ya'ni bosqichma-bosqich qo'llab-quvvatlash tamoyili markaziy o'rin egallaydi. Dastlab o'quvchi tayyor iboralar (chunks) va qoliqlar asosida gapiradi, keyin esa bu qoliqlar o'zgaruvchan komponentlar bilan kengaytiriladi. Multimedia bu jarayonni ikki yo'l bilan yengillashtiradi: birinchidan, video-

kadrlar va rasmlar mazmuni ta'minlaydi, ikkinchidan, audio-model intonatsiya va ritmi me'yorlashtiradi. Rus metodikasida og'zaki nutqni shakllantirishda namuna va mashqning tizimliliigi, fonetik ko'nikmalarni leksik-grammatik minimum bilan bog'lash zarurligi ta'kidlanadi; boshlang'ich bosqichda aynan shu bog'liqlik barqaror natija beradi [3]. Shu asosda tezisda "tingla-takrorla-rolga kir-erkinlashtir" yo'li taklif etiladi: o'quvchi avval qisqa dialogni tinglaydi; keyin aynan maqsadli intonatsiya bilan takrorlaydi; so'ng rolli o'yin orqali dialogni ijro etadi; nihoyat, o'xshash vaziyatda kalit birliklar saqlangan holda o'z variantini aytadi. Bu jarayonda o'qituvchi o'quvchining xatosini to'g'rilashni ham bosqichma-bosqich tashkil etadi: birinchi bosqichda global tushunarlilik muhim, keyin maqsadli tovush yoki urg'u bo'yicha aniq tuzatish beriladi, so'ng o'quvchi o'zini-o'zi nazorat qilishga o'rgatiladi. Xalqaro tadqiqotlarda to'g'rilashning selektivligi, ya'ni hamma xatoni bir yo'la tuzatmaslik, ayniqsa, boshlang'ich darajada motivatsiyani saqlash va og'zaki chiqishni to'xtatib qo'yimaslik uchun muhim ekani qayd etiladi [4].

Metodik yo'riqnomani amaliyotga tatbiq etishda darsning ichki arxitekturasi, ya'ni vaqt taqsimoti va faoliyatlar o'rtasidagi bog'lanish alohida ahamiyat kasb etadi. Tesis doirasida 35–45 daqiqalik dars uchun mos "mikrotsikl" asoslanadi: fonetik isinish (2–4 daqiqa)da ritm yoki minimal juftlikka doir qisqa audio; kirish va kontekst (3–5 daqiqa)da rasm-kadrlar asosida taxmin; segmentlangan tinglash (8–10 daqiqa)da ikki-uch marta eshittirish va mikro-topshiriqlar; talaffuzga yo'naltirilgan qayta ishlash (6–8 daqiqa)da shadowing, ya'ni audio ortidan birgalikda aytish va intonatsiyani "ko'chirish"; nazoratli gapirish (6–8 daqiqa)da dialogni rolga kirib ijro etish; yarim erkin gapirish (5–7 daqiqa)da vaziyatli kartochkalar yoki video-kadrlar bo'yicha o'z variantini aytish; yakuniy refleksiya (2–3 daqiqa)da o'quvchi o'zini baholash. Bu ketma-ketlik qat'iy ssenariy emas, balki o'qituvchi uchun yo'l xaritasi bo'lib, sinf darajasi va texnik sharoitga mos ravishda moslashtiriladi. Muhim jihat shundaki, har bir bosqich avvalgisining natijasiga tayanadi: tinglashdan ajralgan talaffuz mashqi yoki gapirishga ulanmagan tinglash vazifasi integratsiyani susaytiradi.

Baholash masalasi boshlang'ich sinf uchun ayniqsa nozik bo'lib, metodik yo'riqnomada diagnostika va formatif baholashga tayanish taklif etiladi. Multimedia asosidagi mashg'ulotlarda o'qituvchi tezkor kuzatuv varaqalari, qisqa rubrikalar va audio yozuvlardan foydalanib, o'quvchining rivojlanish dinamikasini qayd etishi mumkin. Bunda talaffuzni baholashda "ideallik" emas, tushunarlilik va maqsadli fonetik elementning barqarorligi mezon bo'ladi; tinglab tushunishda umumiy ma'no va tanlab tushunish bosqichlari farqlanadi; gapirishda esa ravonlikning boshlang'ich belgisi sifatida pauzalarning mazmuniy joylashuvi va qoliplarning to'g'ri qo'llanishi e'tiborga olinadi. Chet tilini o'qitishda kompetensiyaviy yondashuv doirasida natijani aniq indikatorlar orqali ko'rsatish talabi mavjud bo'lib, boshlang'ich bosqichda indikatorlar kichik, ammo o'lchanadigan bo'lishi lozim [5]. Shu nuqtai nazardan, tezisda uchlik indikatorlar tizimi taklif etiladi: talaffuz uchun maqsadli tovush/urg'u/intonatsiya modelini to'g'ri qo'llash; tinglash uchun ikki bosqichli tushunish (umumiy va tanlab); gapirish uchun qolip asosida muloqotga

kirishish va vaziyatga mos javob qaytarish. Ushbu indikatorlar o'qituvchiga dars jarayonida ham, mavzu yakunida ham xolis baho berish imkonini yaratadi.

Mazkur metodik yo'riqnomaning ilmiy-amaliy ahamiyati shundaki, u O'zbekiston umumta'lim maktablari sharoitida tez-tez uchraydigan muammo, ya'ni texnik vosita mavjud bo'lsa-da, undan metodik jihatdan noaniq foydalanish holatini bartaraf etishga xizmat qiladi. Multimedia ko'pincha "motivatsiya" bilan izohlanadi, biroq motivatsion ta'sir barqaror natijaga aylanishi uchun u aniq mikroko'nikmalarni o'stiradigan tizimga kiritilishi shart. Shu bois tezisda multimedia kontentini tanlash mezonlari ham asoslanadi: fonetik aniqlik va standart talaffuzga yaqinlik; boshlang'ich daraja uchun tezlikning mosligi; vizual qismning ma'noga xizmat qilishi; dialoglarning tabiiy, ammo soddalashtirilganligi; repetitivlikning didaktik qiymati; shovqin va fon musiqasining minimal bo'lishi. Bundan tashqari, o'qituvchi uchun axloqiy-pedagogik xavfsizlik nuqtai nazaridan kontentning yosh xususiyatiga mosligi, reklamasiz yoki nazorat qilinadigan platformadan olinishi, mualliflik huquqiga ehtiyotkor munosabatda bo'lish kabi talablar ham yo'riqnomaga kiritilishi lozim.

Xulosa. Multimedia asosida talaffuz, tinglab tushunish va gapirishni boshlang'ich EFL sinflarida integrativ tashkil etish o'quvchi uchun kirish axborotini boshqarish, uni maqsadli qayta ishlash va bosqichma-bosqich og'zaki chiqishga aylantirish mantiqiga tayanishi zarur. Tezisda taklif etilgan metodik yo'riqнома modeli multimedia kontentini mikroko'nikmalar bo'yicha segmentlash, fonetik elementlarni audiovizual tayanchlar bilan aniq bog'lash, tinglashni gapirishga ko'priq qiladigan topshiriqlarni tizimlashtirish hamda formatif baholash indikatorlari orqali o'qituvchi faoliyatini me'yorlashtirishga xizmat qiladi. Natijada dars jarayonida o'quvchining fonologik sezgirligi, tinglab tushunish barqarorligi va qolip asosidagi og'zaki muloqotga kirishish qobiliyati bosqichma-bosqich kuchayadi, o'qituvchi esa multimedia vositalaridan samarali va nazorat qilinadigan metodik vosita sifatida foydalanish imkoniga ega bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Brown H. D. Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy. White Plains: Pearson Education, 2007. 569 p.
2. Mayer R. E. Multimedia Learning. New York: Cambridge University Press, 2009. 304 p.
3. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. Москва: Просвещение, 1991. 223 с.
4. Ellis R. The Study of Second Language Acquisition. Oxford: Oxford University Press, 2008. 1085 p.
5. Jalolov J. J. Chet til o'qitish metodikasi. Toshkent: O'qituvchi, 2012. 320 b.
6. G'ofurov B. O. Ingliz tili fonetikasi va talaffuz ko'nikmalarini shakllantirish metodikasi. Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. 184 b.